

En kvantitativ undersøgelse af ekstraposition til venstre i gammeldanske diplomer

SEBASTIAN MØLLER BAK

ABSTRACT

Denne artikel præsenterer en kvantitativ undersøgelse af fænomenet *ekstraposition til venstre* af præpositionsforbindelser i dansk, fx *til den tid da er problemet løst*, hvor det ekstraponerede led er genoptaget af et resumptivt element (her adverbialt *da*). Undersøgelsens data er baseret på middelalderbreve, såkaldte *diplomer*, skrevet på gammeldansk i anden halvdel af 1300-tallet og første halvdel af 1400-tallet. Fokus i undersøgelsen er særligt på præpositionsforbindelser i middelalderbrevenes bestyrkelsesformel *corroboratio*, fx *tel windingsbyrth tha ær mynd insigile hæynt for thætæ breef* ('til vidnesbyrd da er mit segl hængt på dette brev'), hvor præpositionsforbindelsen *tel windingsbyrth* står i ekstraposition til venstre og genoptages af det resumptive adverbium *tha*, også skrevet *ta*. Igennem hele undersøgelsesperioden findes udover præpositionsforbindelserne i ekstraposition til venstre også ikke-ekstraponerede præpositionsforbindelser, dvs. præpositionsforbindelser direkte i sætningens fundamentfelt. Undersøgelsen viser imidlertid en tydelig udvikling i løbet af første halvdel af 1400-tallet fra en høj forekomst af præpositionsforbindelser i ekstraposition til venstre til en noget lavere forekomst henimod midten af 1400-tallet, hvor de ikke-ekstraponerede præpositionsforbindelser bliver mere frekvente. En stikprøveundersøgelse af diplomer skrevet på fornsvensk, dvs. svensk i middelalderen, fra samme periode giver et yderligere indtryk af denne udvikling, og en stikprøveundersøgelse af gammeldanske diplomer fra omkring år 1500 giver et indtryk af den videre udvikling igennem hele 1400-tallet.

EMNEORD: ekstraposition til venstre; præpositionsforbindelser; topikalisering; diplomer; genoptagerled; kompositionsmarkør

1 INDLEDNING

I denne artikel behandles det syntaktiske fænomen *ekstraposition til ven-*

stre (E-v¹), også kaldet *venstreekstraposition* (Hansen & Heltoft 2011: 1827), af præpositionsforbindelser i dansk. E-v betyder, at et led, som står i et såkaldt emnefelt til venstre uden for selve sætningen, genoptages af et resumptivt led i sætningens fundamentfelt umiddelbart inden det finitte verbal (se fx Petersen 2023: 201–202). Fænomenet er hyppigt forekommende i moderne dansk tale og skrift (se fx Hansen & Heltoft 2011: 1827ff.; Jensen 2019: 75ff.; Petersen 2023), fx:

- (1) **I forlængelse af det foranstående så** er arbejdstagerrettigheder også meget forskelligt funderede. (Dagbladet Aktuelt, 6. juni 1997; korpus.dk)

I E-v i moderne dansk ses både 1) nominale valensled, 2) verbalhelheder, prædikativer og mådesadverbialer, 3) stedsadverbialer, 4) tidsadverbialer og frie valensled samt 5) ledsætninger (Hansen & Heltoft 2011: 1828).

Der er mange forskellige måder, hvorpå E-v analyseres og forklares, og disse varierer i høj grad afhængigt af sprogforskernes teoretiske ståsted (se herom fx Jensen 2019: 76). Særligt inden for paradigmet *Generativ Grammatik* ses fænomenet beskrevet som 'dislokering' (*dislocation*) (se fx Cinque 1997: 93ff). Der er inden for dette paradigme enighed om, at fænomenet er en integreret del af sætningens struktur, men der har blandt generativisterne været diskussion om, hvorvidt leddet i E-v er flyttet frem fra en placering længere inde i sætningen,² eller om leddet er dannet i begyndelsen af sætningen.³ Da denne artikels sigte ikke er teoretisk, men empirisk, vil jeg blot forholde mig til den forklaring, som fra midten af 1990'erne og frem til i dag er blevet foreslået af Lars Heltoft med forskellige variationer og delvist også i samarbejde med forskellige andre, således Heltoft (1995; 2014), Hansen & Heltoft (2011) samt Heltoft & Nielsen (2019), omend fænomenet langtfra er udtømmende

1 Denne forkortelse er overtaget fra Petersen (2023: 201).

2 Det drejer sig om den såkaldte *movement*-tilgang (se fx Cinque 1977; Boeckx & Grohmann 2004: 139), som kan føres tilbage til Ross (1967), som betragter E-v som et produkt af en 'kopieringsregel' (*copying rule*).

3 Det drejer sig om den såkaldte *base-generation*-tilgang (se fx Haegeman 1991: 213; 368-79; Hirschbühler 1997: 59), som kan føres tilbage til Chomsky (1977: 80ff.).

undersøgt og beskrevet (se fx Jensen 2019: 75). Da Heltoft befinder sig inden for det lingvistiske paradigme *Dansk Funktionel Grammatik* (se fx Harder 2005: 3; 2006: 95ff.), bliver fænomenet af Heltoft, fx i Hansen & Heltoft (2011), defineret ved, at leddet står uden for selve sætningen, men har funktion inden for denne sætning (repræsenteret med et resumptivt led):

Ekstraposition er en konstruktion, hvor et led med funktion inden for sætningen placeres på en anden position, normalt uden for sætningen. Det ekstraponerede led repræsenteres med et anaforisk pronominalt led inden for sætningen på en plads hvor det ekstraponerede led kunne have stået. (Hansen & Heltoft 2011: 327)

E-v forklares ofte informationsstrukturelt (se herom fx Jensen 2019: 78). Således er E-v ifølge Hansen og Heltoft (2011: 1836) en konstruktion, der udpeger ”et emne som tema i modsætning til andre mulige” svarende til den illokutionære betingelse: *når vi taler om dette emne i særdeleshed, så gælder følgende forhold ...* E-v er ganske vist meget frekvent i både moderne dansk tale og skrift (Hansen & Heltoft 2011: 1837), men fænomenet opfattes af mange sprogbrugere som uigennemskueligt og ukorrekt, hvilket kan have at gøre med, at fænomenets informationsstrukturelle funktion i virkeligheden ikke er særligt tydelig for sprogbrugerne. Således bliver fx *Dansk Sprognævn* jævnligt spurgt til råds om konstruktionen (Eva Skafte Jensen, personlig oplysning). Mange sprogbrugere opfatter desuden E-v decideret negativt. Eksempler herpå gives fx i sprogklummen *Sprogpolitiet* fra 2009 i fagbladet *Journalisten* med titlen ”Babyjournalisten”⁴, hvor E-v – særligt i dansk mediesprog – behandles. Klummeskribenten nævner, at sprogbrugerne føler, at forekomsten af E-v ”taler ned til dem”, og klummeskribenten supplerer selv med, at en konstruktion med E-v såsom *vejret, det bliver godt* i mediesprog er udtryk for både en overdreven brug og direkte ”misbrug” af E-v, medmindre der er tale om ”børne-tv”. Klummeskribenten kæder dette ”misbrug” af E-v sammen med ”en generel trend” blandt danske tv-journalister, som tror, at ”de skal tale langt ned for at

4 Lund (2009).

nå kakkelbordet”. Sluttelig omtaler klummeskribenten fænomenet som et tegn på en ”infantilisering af sproget”. En søgning inden for perioden 2017–2025 efter termen *ekstraposition* i Facebookgruppen ”Sprogbøffer og Sprogjuveler”, hvis medlemmer særligt interesserer sig for dansk sprog, giver lignende eksempler. Overordnet set undrer mange medlemmer sig over fænomenet.⁵ E-v bliver i medlemsopslagene forbundet med talt mediesprog, særligt i tv-nyhederne og i vejrudsigten. Flere medlemmer giver udtryk for, at fænomenet optræder gentagne gange på tv. Desuden kæder flere medlemmer fænomenet sammen med talesprog og dårlig sprogbrug.

På denne baggrund kunne man muligvis forledes til at tro, at E-v først inden for de senere år er blevet mere frekvent i dansk, og at E-v måske ligefrem er blevet hjulpet kunstigt frem i mediesproget af en trend blandt journalister og nyhedsværter. Det ville selvfølgelig kræve en større diakron frekvensundersøgelse af dansk mediesprog for at kunne udtale sig fornuftigt om sådanne antagelser, men et nyt fænomen i dansk er E-v under alle omstændigheder ikke, hvilket vil blive behandlet i det følgende.

Artiklens struktur er således: I afsnit 2 behandles E-v som en *topikalisering* i gammeldansk. I afsnit 3 gives en redegørelse for undersøgelsens data og metode. I afsnit 4 gives analysen, og i afsnit 5 gives en perspektiverende sammenfatning.

2 EKSTRAPOSITION TIL VENSTRE I GAMMELDANSK

2.1 *Ekstraposition til venstre i gammeldanske diplomer*

Fænomenet E-v kan findes i selv de ældste dansksprogede kilder, herunder i breve fra middelalderen, de såkaldte *diplomer*, fx:

- (2) och **nar gwd wil ath hwn affgor tha** skal alle thesse fornævndæ gotz komæ jgen frij til her Folmer Jeyæpsøns arwingæ

Og når Gud vil, at hun afgår, da skal alle disse førnævnte bondeejeendomme⁶ komme igen fri til hr. Folmer Jepsens arvinger

5 Grundet GDPR-lovgivningen er det her ikke muligt at citere fra de pågældende indlæg.

6 Betydning 4 af substantivet *gods* i ODS.

‘Og når Gud vil, at hun dør, da skal alle disse førnævnte bon-
deejendomme igen frit overgå til hr. Folmer Jepsens arvinger’
(Diplomatarium Danicum nr. 14210125001)⁷

Sproget i diplomerne fra Danmark var som udgangspunkt latin, men i 1300-tallet begyndte man også at skrive diplomer på middelnedertysk, dvs. nedertysk i middelalderen, og gammeldansk. Fra omkring år 1425 blev gammeldansk det foretrukne sprog i diplomer udstedt i Danmark (Seip 1958: sp. 92; Knudsen 2018: 121).

E-v fremtræder særligt tydeligt i de gammeldanske diplomers obligatoriske bekræftelses- og bevidnelsesafsnit *corroboratio*⁸, som juridisk set sikrer diplomets indhold for sam- og eftertiden (se herom Frederiksen 2020: 33). Dette afsnit er som udgangspunkt dannet af en præpositionsforbindelse i E-v, fx *til vidnesbyrd, til stadfæstelse, til bevaring* e.l., efter den latinske præpositionsforbindelse *in cuius rei testimonium* (‘til denne sags vidnesbyrd’). Som genoptagende led ved E-v bruges i de gammeldanske diplomers *corroboratio* oftest adverbiet *tha*, også skrevet *ta* (‘da’), og meget sjældent adverbiet *sval/svo*, også skrevet *so* (‘så’)⁹, fx:

- (3) **tel got forwarelssæ ta** lader jæk hengæ myt jnsglæ¹⁰ fore
thættæ oppnæ breff
*Til god forvarelse da lader jeg hæng mit indsegl for dette åbne
brev*
‘Til god forvarelse da lader jeg hæng mit segl på dette åbne
brev’

(Diplomatarium Danicum nr. 14150729001)

7 Numrene i den digitale version af *Diplomatarium Danicum* er dannet ved hjælp af diplomets udstedelsesdato, dvs. år, måned og dag, samt umiddelbart derefter et løbenummer. For at lette forståelsen af de gammeldanske eksempler er den kursivering, som i *Diplomatarium Danicum* angiver opløsning af abbreviaturer, dvs. de middelalderlige forkortelsestegn såsom nasalstreger og z-tegn for *et/eth* (se Andersen 2016: 331; 336-337), ikke bevaret her.

8 Af latin *corrōbōro* ”jeg gør stærk, styrker, bestyrker”.

9 Det gammeldanske adverbium *sval/svo* optræder som genoptagende led kun i diplomer fra undersøgelsesgruppen JyD, dvs. Jylland og Fyn. I perioden 1399 til 1439 forekommer *sval/svo* med denne funktion i kun 7 ud af 250 diplomer. Det drejer sig om følgende numre udgivet i *Diplomatarium Danicum*: 14120126003; 14150118001; 14171220001; 14180215001; 14211213001; 14240206001; 14271221001.

10 For oplysning om dette ord se opslaget *indsegl* i ODS.

- (4) **til hwæs winnæsbwrðh ogh ythærmær for waringhæ so**
hawer iægh for næwende Olef Ienssøn myt ingsigæl thrwkt
på rygghen på thettæ bref
*Til hvis vidnesbyrd og ydermere forvaring så har jeg fornævnte
Oluf Jensen mit indsegl trykt på ryggen på dette brev*
‘Til vidnesbyrd herom og yderligere sikring så har jeg for-
nævnte Oluf Jensen trykt mit segl på ryggen af dette brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14120126003)

Der kan imidlertid spores stor variation igennem 1300- og 1400-tallet i forhold til, om *corroboratio* i diplomerne dannes med eller uden E-v, og således er det heller ikke ualmindeligt at se præpositionsforbindelsen i *corroboratio* direkte i fundamentfeltet (Heltoft & Nielsen 2019: 170), fx:

- (5) **til withnesburth** hænger jach myt jnciglæ fore thætte breff
Til vidnesbyrd hænger jeg mit indsegl for dette brev
‘Til vidnesbyrd hænger jeg mit segl på dette brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14250328001)
- (6) **til ydermeræ wissæn ok bæthræ forwaringæ** hauer jæk
hænd mid insiæl for thettæ breff
*Til ydermere vissen og bedre forvaring har jeg hængt mit indsegl
for dette brev*
‘Til yderligere vished og yderligere sikring har jeg hængt mit
segl på dette brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14200924001)

Med afsæt i en undersøgelse af E-v i de gammeldanske diplomers *corroboratio* vil jeg i denne artikel vise, at der allerede i løbet af første halvdel af 1400-tallet sker et skifte i diplomerne fra en hyppigere forekomst af konstruktioner med E-v til en hyppigere forekomst af konstruktioner uden E-v. I tillæg til undersøgelsen er til sammenligning foretaget stikprøver af samtidige diplomer skrevet på fornsvensk, dvs. svensk i middelalderen, fra hhv. Stockholm og Finland samt en stikprøve af gammeldanske diplomer fra omkring år 1500 for at give et foreløbigt indtryk af den videre udvikling.

2.2 Ekstraposition til venstre som topikalisering

Heltoft (1995: 142; 2014: 55) forklarer med henvisning til Dyvik (1980) funktionen af E-v i ældre nordisk som en *topikalisering*¹¹. Denne forklaring bygger på Heltofts forestilling, at ældre nordisk på det punkt lignede nutidige asiatiske topikprog, fx kinesisk, vietnamesisk, japansk og koreansk, hvor topik udgør en selvstændig grammatisk kategori (Dyvik 1980: 73ff.; Heltoft 1995: 140). Under henvisning til Dyvik (1980) mener Heltoft (1995), at der i ældre nordisk har været et foranstillet, emneintroducerende led, et topik, uden for sætningens syntaktiske struktur: ”Det der strukturelt kendetegner et topic er at det er et foranstillet, emneintroducerende led uden nødvendig syntaktisk relation til leddene i selve sætningen” (Heltoft 1995: 141). Det er ikke helt tydeligt, hvad Heltoft mener med en *nødvendig syntaktisk relation*,¹² og i andre tilgange vil man kunne finde helt anderledes opfattelser af dette fænomen.¹³ Heltoft (1995: 141-142) giver to eksempler på topikkonstruktioner fra Skånske Lov, selvom læsningen af disse ifølge Heltoft er vanskelig. Efter min mening illustrerer eksemplerne (7) og (8) fra den gammeldanske *Lægebog fra top til tå* i håndskriftet Upps. D600¹⁴ på bedre vis en topikkonstruktion i Heltoftsk forstand uden syntaktisk relation til leddene i selve sætningen. Topikkonstruktionen udgøres i begge tilfælde af en foranstillet relativsætning uden korrelat:

11 Det er værd at bemærke, at betydningen af termen *topikalisering* hos Heltoft er ganske unik. Hos mange andre ses derimod en skarp skelnen mellem på den ene side *ekstraposition*, hvor der sker genoptagelse ved hjælp af et resumptivt element, og på den anden siden *topikaliserings*, hvor leddet i sætningens fundamentfelt ikke fungerer som resumptivt element, se hertil fx Birner & Ward (2019).

12 Jeg antager, at det blot drejer sig om den syntaktiske overensstemmelse mellem fx en ekstraponeret adverbialsætning og et genoptagende adverbium. Spørgsmålet om, hvordan topik markeres i fx gammeldansk, udestår imidlertid.

13 Det er fx blevet foreslået af Cinque (1977: 397ff.), at E-v under alle omstændigheder er knyttet til en udløsende faktor i selve sætningen. Cinque bruger de engelske termer *governor* og *trigger* herfor.

14 Håndskriftet findes i Uppsala Universitetsbibliotek. Eksempel (7) og (8) stammer fra Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs digitale udgave af håndskriftet: https://tekstnet.dk/books/anon_laegebog-upps-d600/

- (7) **hwo som hawer diger løsn tha** duger dialterood soden
Hwo som har diger afføring¹⁵, da gavner althearod sydet
 ‘Den som har kraftig afføring, da hjælper kogt althearod’
 (‘Lægebog fra top til tå’, Upps. D600, §15)
- (8) **hwo som hawer en ride som heder quartana tha** skal man
 drikke weybrede oos
*Hwo som har en ride, som hedder quartana, da skal man drikke
 vejbredsaft*
 ‘Den som har den koldfeber, som hedder quartana, da skal
 man drikke saft af vejbred’
 (‘Lægebog fra top til tå’, Upps. D600, §50)

Her ses ingen syntaktisk genoptagelse af den foranstillede relativsætning, fordi relativsætningen ikke har nogen syntaktisk funktion i selve sætningen. Til gengæld står adverbiet *tha* i sætningens fundamentfelt, hvor man ville have forventet et resumptivt personligt pronomen, fx *han* (*skal indtage kogt althearod*) i eksempel (7), hvis der havde været syntaktisk relation mellem den foranstillede relativsætning og selve sætningen.¹⁶ Derfor mener Heltoft (1995: 140-141) – igen under henvisning til Dyvik (1980: 74) – at ældre nordisk har været struktureret anderledes end fx moderne dansk, idet der i ældre nordisk har været en egentlig topikplads til venstre uden for selve sætningen. Denne topikplads skaber ifølge Heltoft (1995: 141; 2014: 55; Heltoft & Nielsen 2019: 168) en indholdsmæssig ramme om sætningen i lighed med illokutionære betingelser:

[...] topicledet er en illokutionær betingelse, indholdsmæssigt ikke langt fra det berømte *hvis du er tørstig, er der øl i køleskabet*, hvor betingelsessætningen angiver en relevansforudsætning der skal være opfyldt for at sprog handlingen ‘jeg tilbyder dig en øl’ skal træde i kraft. (Heltoft 1995: 141)

15 Betydning 1 af substantivet *løs(e)n* i Kalkars Ordbog.

16 Man kan med bedre ret argumentere for, at der i eksempel (8) er en relation mellem den foranstillede relativsætning og det indefinitte pronomen *man* i selve sætningen, men også her ville et resumptivt personligt pronomen være at forvente, fx *han* (*skal drikke saft af vejbred*).

Det genoptagende led er ifølge Heltoft (1995: 141–142; Heltoft & Nielsen 2019: 168) ikke en grammatisk repræsentant for topikledet. Derimod giver det genoptagende led topikledet en selvstændig status som en angivelse af det emne, som ytringen skal handle om. Heltoft (1995: 141) og Heltoft & Nielsen (2019: 168) knytter her an til Andersen (1987: 50–51), som opfatter foranstillede konditionalsætninger af typen ”hvis jeg lige må sige noget ganske kort” og ”hvis vi ser på side 2/linie 13” som *adverbielle kompositionsmarkører*¹⁷. Ifølge Andersen (1987: 51) er sådanne adverbielle kompositionsmarkører ikke en del af ytringens propositionelle indhold, men en anvisning på eller kommentar til, hvordan det propositionelle skal forstås. I forlængelse heraf mener Heltoft & Nielsen (2019: 168), at topikkonstruktionen skal sammenlignes med en regibemærkning med betydningen ”taler vi nu om de ting du har spurgt om, så” eller ”for nu at komme til de ting du har spurgt om, så”. Netop fordi ældre nordisk ifølge Heltoft (1995) og Heltoft & Nielsen (2019) har haft kompositorisk topik uden nødvendig syntaktisk relation til selve sætningen, ses det ofte i gammeldansk, som i eksempel (7), at der ikke sker en genoptagelse af topikledet ved hjælp af et syntaktisk set overensstemmende anaforisk led følgende systemet *nominalled + pronomen*, *relativsætning + pronomen* eller *konditionalsætning + adverbium*. Derimod ses det ofte, at en foranstillet relativsætning eller et foranstillet nominalled i gammeldansk genoptages kompositorisk af adverbiet *tha* (fx Heltoft & Nielsen 2019: 168–169), idet det genoptagende led¹⁸ blot tjener til at rekonstruere en meningssammenhæng mellem topikledet og sætningen. Sådanne konstruktioner er ifølge Heltoft (2014: 55) og Heltoft & Nielsen (2019: 168) ikke anakolutiske, selvom de tidligere er blevet opfattet sådan:

Tolkningen af sådanne eksempler [fx en foranstillet relativsætning genoptaget af adverbiet *tha*, SMB] som topikkonstruktioner gør op

17 Heltoft (1995: 141) omtaler den adverbielle kompositionsmarkør som *kompositorisk topik*.

18 Jeg medgiver, at udtrykket *det genoptagende led* er noget misvisende, da Heltofts argumentation går ud på, at der netop ikke sker en grammatisk genoptagelse, men en kompositorisk forbindelse. Termen *kompositorisk forbinderled* for det genoptagende led havde nok udtrykt den kompositoriske funktion tydeligere. I forlængelse heraf kan det nævnes, at fx Jensen (2019: 77) helt undgår dette terminologiske problem ved at betegne det genoptagende led som en ”repræsentation indenfor sætningen”.

med en ældre opfattelse af at de var udtryk for syntaktisk sammenbrud, *anakoluti*, eller for latinsk påvirkning. (Heltoft & Nielsen 2019: 168)

Ifølge Heltoft & Nielsen (2019: 169) forsvinder topikkonstruktionen fra prosaen i begyndelsen af 1500-tallet, samtidig med at den moderne sætningsbygning slår igennem.

Selvom Heltofts forklaring af E-v som en topikalisering under tiden kan være vanskelig at følge, bl.a. grundet dens unikke terminologi og de noget forvirrende terminologiske ændringer over tid (*topic*, *topik*, *topikled*, *topikkonstruktion*, *topikalisering* m.fl.), har jeg valgt at knytte an til den, da den som den eneste eksplicit handler om E-v i gammeldansk, og da den giver et interessant bud på funktionen af konstruktioner, som tidligere er blevet betragtet som ugrammatiske. Heltofts forklaring er i sammenhæng med denne undersøgelse – hvor vigtig den end måtte være – imidlertid af mindre betydning, idet denne undersøgelse udelukkende fokuserer på forskellen mellem præpositionsforbindelser i E-v genoptaget af adverbiet *tha*, dvs. E-v i gængs forstand, og præpositionsforbindelser direkte i fundamentfeltet. Hvis undersøgelsen også havde behandlet konstruktioner uden syntaktisk overensstemmelse mellem det foranstillede led og et led i selve sætningen, fx en foranstillet relativsætning efterfulgt af et adverbium i fundamentfeltet som i eksempel (7), ville en større teoretisk diskussion af fænomenet med inddragelse af andre teoretiske tilgange have været nødvendig.

3 DATA OG METODISKE OVERVEJELSER

3.1 Kildematerialet

Kildematerialet i denne undersøgelse er diplomer udgivet i *Diplomatarium Danicum* på *Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs* tekstportal: <https://tekstnet.dk/books/dipdan/>

Diplomerne¹⁹ er skrevet på gammeldansk fra 1360'erne til 1430'erne. Der findes mange definitioner af begrebet *diplom*, men her skal blot

¹⁹ En oversigt over de 705 gammeldanske diplomer, fordelt på grupperne JyD (diplomer fra Jylland og Fyn), SJD (diplomer fra Sjælland, Lolland og Falster) og SkD (Diplomer fra Skåne og Halland) kan rekvireres hos forfatteren.

knytted an til Frederiksen (2020: 26), hvor et diplom defineres som ”den skriftlige udfærdigelse af en retshandel, dvs. en juridisk bindende aftale eller disposition. Dette dokument er gjort retsgyldigt ved særlige formalia, fx besegling eller underskrift”. Herved præciseres dokumentets retslige rolle som en *her-og-nu-realisering* af en retshandel, der desuden virker ind i fremtiden som *juridisk bindende*.

Til denne undersøgelse er kun benyttet originaler, så spørgsmålet om påvirkning af diplomerne fra samtidige eller senere afskrifter kan helt udelukkes. Dog har det været nødvendigt at inddele materialet i en række kategorier, som integrerer både de sociologiske forhold (udstederens identitet) og de geografiske forhold (udstedelsesstedet).

3.2 Undersøgellesgrupper

Der var i middelalderens Danmark mange forskellige diplomudstedere, såvel personer som institutioner. Både kongen, adelige, gejstlige, borgere og bønder udstedte diplomer. Desuden udstedtes diplomer af byer, foreninger såsom gilder og lav samt gejstlige institutioner såsom domkapitler og klostre. Diplomer udstedt af danske konger og dronninger er imidlertid ikke medtaget i denne undersøgelse, da de i mange henseender adskiller sig fra diplomer udstedt af adelige, gejstlige, borgere og bønder.²⁰ Da der i senmiddelalderens Danmark var store administrative, sociale og politiske forskelle imellem landsdelene, har det til denne undersøgelse været nødvendigt at inddele diplomerne i grupper på baggrund af de forskellige geografiske områder. Inddelingen følger landskabslovenes administrative grænser, hvilket giver følgende tre grupper:

1. Jysk-fynske diplomer (JyD) – bestående af 250 diplomer udstedt i Jylland og på Fyn i perioden 1399–1438

20 Inden for diplomatikken, dvs. det historievitenskabelige studium af middelalderbreve, skelner man mellem såkaldte *åbne breve*, latin *litterae apertae*, og såkaldte *lukkede breve*, latin *litterae clausae*. De åbne breve er stilet til alle og enhver, mens de lukkede breve, også kaldet *missiver*, af latin *mitto* ”jeg sender”, er stilet til en bestemt person eller institution. Desuden indeholder de lukkede breve typisk færre tekstafsnit. Eftersom danske konger og dronninger i højere grad end adelige, gejstlige og borgere henvendte sig direkte til andre fyrster eller institutioner, fx i forbindelse med international korrespondance, udstedte danske konger og dronninger flere lukkede breve end adelige, gejstlige og borgere, se nærmere herom Bak (2025: 86; 89–91).

2. Sjællandsk-lollandsk-falsterske diplomer (SjD) – bestående af 264 diplomer udstedt på Sjælland, Lolland og Falster i perioden 1387–1439
3. Skånsk-hallandske diplomer (SkD) – bestående af 191 diplomer udstedt i Skåne og Halland i perioden 1364–1437

Det ældste gammeldanske diplom, som indgår i undersøgelsen, er udstedt 27. maj 1364 i Halmstad, Halland (Diplomatarium Danicum nr. 13640527001). Det yngste gammeldanske diplom i undersøgelsen er udstedt i oktober 1439 i København (Diplomatarium Danicum nr. 14391028002), og kun en mindre del af diplomerne er udstedt før år 1400. I JyD gælder det for 5 ud af 250 diplomer (2 %). I SjD gælder det for 25 ud af 264 diplomer (9,5 %). I SkD gælder det for 31 ud af 191 diplomer (16,2 %).

3.3 Tilfælde af *corroboratio* uden for undersøgelsen

Enkelte alternative typer af *corroboratio* indgår ikke i denne undersøgelse. Det drejer sig for det første om de tilfælde, hvor præpositionsforbindelsen er placeret uden for E-v og fundamentfeltet, fx:

- (9) Oc hauer jec mit jnciglæ henkt **tel beuisning** for thette breff
Og har jeg mit indsegl hængt til bevisning for dette brev
 'Ligeledes har jeg til bevis hængt mit segl på dette brev'
 (Diplomatarium Danicum nr. 14300306001)

Derudover drejer det sig om tilfælde af *corroboratio* med SV-ledstilling umiddelbart efter den foranstillede præpositionsforbindelse, hvor subjektet *vores segl* står i fundamentfeltet,²¹ fx:

²¹ Man kunne meget vel argumentere for, at et sådant eksempel også kunne indgå i undersøgelsen, da undersøgelsen netop handler om, hvorvidt præpositionsforbindelsen står i E-v eller ej. Eftersom subjektet *vores segl* imidlertid antagelig ikke fungerer som genoptagende diskurspartikel i Heltoftsk forstand (Heltoft 1995: 141), har jeg undladt at inddrage tilfælde med SV-ledstilling i undersøgelsen.

- (10) Til hwes thingx widnæsbyrdh wart incigle (S) ær (V) fore thetta breff hengt

Til hvis tings vidnesbyrd vores indsegl er for dette brev hængt
'Til hvilke tings vidnesbyrd er vores segl hængt på dette brev'
(Diplomatarium Danicum nr. 14000306001)

Da undersøgelsen alene fokuserer på *corroboratio* udtrykt ved hjælp af en præpositionsforbindelse, er *corroboratio* udtrykt ved hjælp af en foranstillet adverbialsætning heller ikke medtaget i undersøgelsen. Her er E-v imidlertid hyppigt forekommende. Det kan være vanskeligt at afgøre, om den ekstraponerede adverbialsætnings betydning er final (*for at*), se eksempel (11), eller kausal (*eftersom*), se eksempel (12), idet adverbialsætningen ofte indledes med den flertydige konjunktion *at*. Genoptagelse sker her som udgangspunkt med adverbiet *tha*, fx:

- (11) **at thettæ skøde oc allæ thæssæ forscreffnæ articlæ skulæ stathugæ fasta oc vbrødelichæ bliwæ tha** hawer iæc [...] la-dit mit inziglæ [...] hængiæs fore thettæ breff

At²² dette skøde og alle disse førskrevne artikler skal stadige, faste og ubrydelige blive, da har jeg ... ladet mit indsegl ... hænges for dette brev

'For at dette skøde og alle disse førskrevne artikler skal forblive bestandige, faste og ubrydelige, da har jeg ladet mit segl hænges på dette brev'

(Diplomatarium Danicum nr. 14070216001)

- (12) **at thettæ war wilghæ** ær [...] **tha** hauom wi wort secretum²³ thrykt wpa ryggen for thettæ breff

At²⁴ dette vores vilje er ..., da har vi vores sekretsegl trykt på ryggen for dette brev

'Eftersom dette er vores vilje, da har vi trykt vores sekretsegl på ryggen af dette brev'

(Diplomatarium Danicum nr. 14040627002)

22 Betydning 3.2. af konjunktionen *at* i ODS.

23 Betydning 3 af substantivet *sekret* i ODS.

24 Betydning 3.3. af konjunktionen *at* i ODS.

4 ANALYSE

I dette afsnit berører jeg de forskellige former for E-v ved *corroboratio*, som indgår i undersøgelsen, hvorefter selve undersøgelsen bliver behandlet.

Præpositionsforbindelsen i E-v kan indeholde såvel ét substantiv, se eksempel (3) længere oppe, som flere substantiver, som her i (13):

- (13) **till mere wisse oc bewaring tha** lade wi hængæ wort secretum fore thettæ breff
Til mere visse og bevaring da lader vi hænge vores sekret for dette brev
‘Til større vished og bevaring da lader vi hænge vores private sekretsegl på dette brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14170219001)

Til substantivet eller substantiverne i præpositionsforbindelsen kan lægge sig forskellige attributter såsom attributive *at*-sætninger, se eksempel (14), genitivattributter, se eksempel (15), attributive præpositionsforbindelser, typisk indledt med præpositionen *um*, også skrevet *om* (‘om’), se eksempel (16), samt det attributive præpositionaladverbium *hærum*, også skrevet *her um* (‘herom’), se eksempel (17):

- (14) **till wissæ oc bæthrå forwaringh *ath thettæ scal stadukt oc fast bliuæ* [...] tha** hengher iac [...] mit incigil for thettæ mit opnæ breff
Til visse og bedre forwaring, at dette skal stadigt og fast blive ..., da hænger jeg ... mit indsegl for dette mit åbne brev
‘Til vished og bedre sikkerhed, at dette skal forblive bestandigt og fast, da hænger jeg mit segl på dette mit åbne brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14111130001)

- (15) **till mere bewaring *allæ thisse forscrifnæ styckes* tha** hafwæ wy [...] waræ incigle [...] hengt fore thettæ breff
Til mere bevaring af alle disse forskrevne stykker da har vi ... vores indsegl ... hængt for dette brev

‘Til større bevaring af alle disse førskrevne stykker da har vi
hængt vores segl på dette brev’

(Diplomatarium Danicum nr. 14060515001)

- (16) **til meræ bewaringh om alle thisse forscrifne stykke tha**
haue wy [...] ladet ware incigle hengis fore thætte breff

*Til mere bevaring om alle disse førskrevne stykker da har vi ...
ladet vores indsegl hænges for dette brev*

‘Til større bevaring om alle disse førskrevne stykker da har vi
ladet vores segl hænges på dette brev’

(Diplomatarium Danicum nr. 14111208004)

- (17) **til mere bewaring oc wissæn her vm tha** hauer iæc mit in-
cigle thrycht pa ryggen fore thettæ breff

*Til mere bevaring og visse herom da har jeg mit indsegl trykt på
ryggen for dette brev*

‘Til større bevaring og vished herom da har jeg trykt mit segl
på ryggen af dette brev’

(Diplomatarium Danicum nr. 14060830001)

I tabel 1 vises distributionen af præpositionsforbindelserne i *corroboratio*
hhv. i E-v og i fundamentfeltet igennem hele undersøgelsesperioden.

TABEL 1. DISTRIBUTIONEN I PERIODEN 1364–1439

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
JyD [1399–1439]	93 (76,2 %)	29 (23,8 %)	122 (100 %)
SjD [1387–1439]	74 (59,2 %)	51 (40,8 %)	125 (100 %)
SkD [1364–1439]	63 (52,9 %)	56 (47,1 %)	119 (100 %)

Af tabel 1 fremgår det, at der i JyD er en klar overvægt af præposi-
tionsforbindelser i E-v, mens der i SjD og SkD er en jævnere fordeling
af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet.²⁵ Da forskellene

25 Til denne undersøgelse er gjort brug af den såkaldte *Fisher's exact test*. Her er regnet med et
signifikansniveau, dvs. den øvre grænse for signifikans, på 5 %. Ifølge *Fisher's exact test* er for-
skellene i tabel 1 mellem hhv. JyD og SjD (p-værdi 0,0045) og JyD og SkD (p-værdi 0,0002)
signifikante, men forskellene mellem SjD og SkD (p-værdi 0,3669) er ikke signifikante.

mellem JyD og de to andre grupper er signifikante, er det berettiget at fremsætte forklaringsmuligheder.

En forklaring kunne være, at man i SjD og SkD følger en anden skriftsprogslig konvention end i JyD, som tilsiger en lavere grad af præpositionsforbindelser i E-v i diplomerne. En sådan konvention kunne være forankret i og udbredt af bestemte indflydelsesrige kancellier eller skriftsprogscentre såsom stiftskancellierne i Lund og Roskilde eller vigtige sjællandske klostre med stor skriftproduktion såsom Sorø, Antvorskov og Esrom. Da tallene i tabel 1 intet siger om en eventuel sproglige udvikling over tid, har det for at give et indtryk af den tidlige udvikling været nødvendigt at fokusere på to forskellige 20-årige tidsperioder, nemlig for det første perioden 1390–1410 og for det andet perioden 1419–1439.

Af tabel 2 fremgår distributionen af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet i JyD, SjD og SkD i perioden 1390–1410:

TABEL 2. DISTRIBUTIONEN I PERIODEN 1390–1410

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
JyD [1399–1410]	61 (89,7 %)	7 (10,3 %)	68 (100 %)
SjD [1390–1410]	37 (90,2 %)	4 (9,8 %)	41 (100 %)
SkD [1390–1410]	30 (58,8 %)	21 (41,2 %)	51 (100 %)

Af tabel 2 fremgår det, at præpositionsforbindelser i E-v optræder hyppigst i alle undersøgelsesgrupperne. Eksempel (18) viser E-v i et diplom fra JyD i tabel 2:

- (18) **til mere bewaring oc wissen vm thisse forscrifnæ stycke**
tha hafwer iac myt incigle [...] hengt for thettæ breff
Til mere bevaring og visse om disse førskevne stykker da har jeg
mit indsegl ... hængt for dette brev
‘Til større sikkerhed og vished om disse førskevne stykker da
har jeg hængt mit segl på dette brev’
 (Diplomatarium Danicum nr. 14080104001)

Eksempel (19) viser E-v i et diplom fra SjD i tabel 2:

- (19) **til forwarelse alle thisse forskrefne stykke tha** haue wi [...] ladit wore incigle henges for thettæ breff
Til forwarelse af alle disse forskrevne stykker da har vi ... ladet vores segl hænges for dette brev
 ‘Til sikring af alle disse forskrevne stykker da har vi ladet vores segl hænges på dette brev’
 (Diplomatarium Danicum nr. 13960201006)

Dog er der en markant forskel mellem på den ene side JyD og SJD og på den anden side SkD, idet præpositionsforbindelser i fundamentfeltet kun forekommer i omkring 10 % af tilfældene i JyD og SJD, mens dette tal er væsentligt højere i SkD.²⁶ Eksempel (20) viser et diplom fra SkD i tabel 2 med præpositionsforbindelse i fundamentfeltet:

- (20) **til mere wisso oc withnisbyrth hængiom** wi war insighle for thetta breff
Til mere visse og vidnesbyrd hænger vi vores indsegl for dette brev
 ‘Til større vished og vidnesbyrd hænger vi vores segl på dette brev’
 (Diplomatarium Danicum nr. 14081213001)

Hvis man sammenholder tabel 1 med tabel 2, ses en endnu højere forekomst af præpositionsforbindelser i E-v i JyD i perioden 1390-1410. Desuden ses i tabel 2 også en meget høj forekomst af præpositionsforbindelser i E-v i SJD, mens SkD – som i tabel 1 – viser en jævnere fordeling af de to kategorier.

I tabel 3 ses distributionen af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet i JyD, SJD og SkD i perioden 1419-1439:

²⁶ Ifølge *Fischer's exact test* er forskellene i tabel 2 såvel mellem JyD og SkD (p-værdi 0,0001) som mellem SJD og SkD (p-værdi 0,0008) signifikante, men forskellene mellem JyD og SJD (p-værdi 1) er ikke signifikante.

TABEL 3. DISTRIBUTIONEN I PERIODEN 1419–1439

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
JyD [1419–1439]	22 (52,4 %)	20 (47,6 %)	42 (100 %)
SjD [1419–1439]	23 (39,7 %)	35 (60,3 %)	58 (100 %)
SkD [1419–1439]	24 (47,1 %)	27 (52,9 %)	51 (100 %)

Af tabel 3 fremgår det, at der i perioden 1419–1439 er en nogenlunde jævn fordeling af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet i både JyD, SjD og SkD. Eksempel (21) viser et diplom fra JyD i tabel 3 med præpositionsforbindelse i fundamentfeltet:

- (21) **til en ydermere forwaringe oc mere stathfestelse** hauer iec
myt jngcile hængdh fore thette breff
Til en ydermere forwaring og mere stadfæstelse har jeg mit
indsegl hængt for dette brev
‘Til yderligere sikring og yderligere stadfæstelse har jeg hængt
mit segl på dette brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14241101002)

Eksempel (22) viser E-v i et diplom fra SkD i tabel 3:

- (22) **till mere bewaring thisse forskreffnæ styckes tha** haffwer jæk
myt jncigle [...] hængt for thettæ breff
*Til mere bevaring af disse forskrevne stykker da har jeg mit indsegl
... hængt for dette brev*
‘Til yderligere sikring af disse forskrevne stykker da har jeg
hængt mit segl på dette brev’
(Diplomatarium Danicum nr. 14220305001)

Ved at sammenholde forekomsterne i tabel 2 med forekomsterne i tabel 3 kan det konstateres, at der er sket betydelige forandringer over tid, se tabel 4:

TABEL 4. FORANDRINGER OVER TID

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
JyD [1399–1410]	61 (89,7 %)	7 (10,3 %)	68 (100 %)
JyD [1419–1439]	22 (52,4 %)	20 (47,6 %)	42 (100 %)
SjD [1390–1410]	37 (90,2 %)	4 (9,8 %)	41 (100 %)
SjD [1419–1439]	23 (39,7 %)	35 (60,3 %)	58 (100 %)
SkD [1390–1410]	30 (58,8 %)	21 (41,2 %)	51 (100 %)
SkD [1419–1439]	24 (47,1 %)	27 (52,9 %)	51 (100 %)

De største forskelle findes i JyD og SjD, hvor der er sket et skifte fra en stor overvægt af præpositionsforbindelser i E-v til en hyppigere forekomst af præpositionsforbindelser i fundamentfeltet.²⁷ I forhold hertil er der ingen signifikante forandringer i SkD, hvor der både i tabel 2 og tabel 3 ses en nogenlunde lige fordeling af præpositionsforbindelser i hhv. E-v og i fundamentfeltet.²⁸

De signifikante forskelle mellem på den ene side JyD og SjD i tabel 2 og på den anden side JyD og SjD i tabel 3 kan formentlig forklares med, at der i SkD tidligere end i JyD og SjD er sket tilløb til en fastere sprogstruktur, se tabel 2, mens disse tilløb først viser sig senere i JyD og SjD. Når man tager i betragtning, at et af de vigtigste skriftcentre og uddannelsessteder i middelalderens Danmark – hvis ikke det vigtigste – lå i Skåne, nemlig ærkebispesædet i Lund, kunne man forestille sig, at skrivere i andre dele af middelalderens Danmark har forsøgt at tilpasse sig sproget i diplomerne fra Skåne og Halland. Skiftet sker tilsyneladende samtidig i JyD og SjD, og SkD kan måske i denne sammenhæng have fungeret som en motor for udviklingen henimod en højere grad af præpositionsforbindelser i fundamentfeltet. Dette resultat flugter med Heltoft og Nielsens (2019: 169) antagelse, at der i løbet af senmiddelalderen er foregået en grammatisk udvikling i gammeldansk væk fra topikaliseringskonstruktioner og henimod en fastere sætningsstruktur med det emneintroducerende led direkte i fundamentfeltet.

27 Ifølge *Fisher's exact test* er forskellene over tid mellem JyD i tabel 2 og JyD i tabel 3 (p-værdi < 0,0001) signifikante. Ligeledes er forskellene over tid mellem SjD i tabel 2 og SjD i tabel 3 (p-værdi < 0,0001) signifikante ifølge *Fisher's exact test*. Hvad angår distributionen i tabel 3, er der ifølge *Fisher's exact test* ikke signifikante forskelle mellem hhv. JyD og SjD (p-værdi 0,2276) og mellem JyD og SkD (p-værdi 0,6791).

28 Ifølge *Fisher's exact test* er forskellene over tid mellem SkD i tabel 2 og SkD i tabel 3 (p-værdi 0,3213) ikke signifikante.

I sammenhæng med undersøgelsen er der også udført en stikprøveundersøgelse af fornsvenske diplomer for at vurdere, om det netop berørte skifte henimod en jævnere fordeling af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet gælder generelt for østnordisk, eller om der snarere er tale om en særlig dansk udvikling. Det fornsvenske materiale til stikprøveundersøgelsen består af dels 53 diplomer udstedt i Stockholm, dels 55 diplomer udstedt i Finland.²⁹ Stikprøveundersøgelsen strækker sig over to perioder, nemlig for det første perioden 1390–1414 og for det andet perioden 1415–1439.

Diplomerne fra Stockholm er fundet via det svenske rigsarkivs diplomportal *SDHK (Medeltidsbrev)*: <https://sok.riksarkivet.se/SDHK/>

Diplomerne fra Finland er fundet i den digitale version af det finske diplomatarium *Diplomatarium Fennicum*: <https://df.narc.fi/>

I tabel 5 ses distributionen af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet i de fornsvenske diplomer fra Stockholm og Finland i perioden 1390–1414:

TABEL 5. DISTRIBUTIONEN I STOCKHOLM OG FINLAND I PERIODEN 1390–1414

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
Stockholm	15 (51,7 %)	14 (48,3 %)	29 (100 %)
Finland	7 (26,9 %)	19 (73,1 %)	26 (100 %)

Af tabel 5 fremgår det, at der i diplomerne fra Stockholm er en jævn fordeling af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet. Fordelingen af de stockholmske diplomer i tabel 5 minder om SkD i tabel 2.³⁰ Eksempel (23) viser et tilfælde af E-v i et af de fornsvenske diplomer fra Stockholm i tabel 5:

29 En oversigt over de pågældende diplomer kan rekvireres hos forfatteren.

30 Ifølge *Fisher's exact test* er forskellene mellem diplomerne fra Stockholm i tabel 5 og SkD [1390–1410] i tabel 2 ikke signifikante (p-værdi 0,6407).

- (23) **til thes mere wisso oc høghre bewiisning tha** hengiom wi
 vaar incigle [...] fore thetta breff
Til des mere visse og højere bevisning da hænger vi vores indsegl
... for dette brev
 ‘Til desto større vished og yderligere bevis da hænger vi vores
 segl på dette brev’
 (SDHK-nr. 16774, 5. november 1406)

I de fornsvenske diplomer fra Finland i tabel 5 ses til gengæld en overvægt af tilfælde med præpositionsforbindelser i fundamentfeltet, fx:

- (24) **til thæss mera wisso** henger jac mit incighle fore thetta breff
Til des mere visse hænger jeg mit indsegl for dette brev
 ‘Til desto større vished hænger jeg mit segl for dette brev’
 (Diplomatarium Fennicum I, nr. 1017, 20. september 1393)

Da der imidlertid er tale om meget få belæg fra både Stockholm og Finland, kan der være tale om en ren tilfældighed.³¹ Ikke desto mindre har både de stockholmske og de finske diplomer en lavere andel af præpositionsforbindelser i E-v end JyD og SjD i tabel 2, som kunne tyde på, at man også i fornsvensk tidligere end i JyD og SjD har påbegyndt processen henimod en fastere sætningsstruktur.

I tabel 6 ses distributionen af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet i de fornsvenske diplomer fra Stockholm og Finland i perioden 1415–1439:

TABEL 6. DISTRIBUTIONEN I STOCKHOLM OG FINLAND I PERIODEN 1415–1439

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
Stockholm	12 (50 %)	12 (50 %)	24 (100 %)
Finland	11 (37,9 %)	18 (62,1 %)	29 (100 %)

Af tabel 6 fremgår det, at der ikke sker nævneværdige forandringer i de stockholmske og finske diplomer i løbet af de to undersøgelsespe-

31 Ifølge Fisher's exact test er forskellene i tabel 6 mellem de stockholmske og de finske diplomer ikke signifikante (p-værdi 0,0977).

rioder.³² Eksempel (25) viser et tilfælde med præpositionsforbindelse i fundamentfeltet i et af de fornsvenske diplomer fra Stockholm i tabel 6:

- (25) **til tæs mero visso ok hõgre bewarning** sæter iak mit incigle
for thetta breff
*Til des mere visse og højere bevaring sætter jeg mit indsegl for
dette brev*
'Til desto større vished og bedre sikkerhed sætter jeg mit segl
på dette brev'
(SDHK-nr. 18736, 10. maj 1416)

Eksempel (26) viser et tilfælde med E-v i et af de fornsvenske diplomer fra Finland i tabel 6:

- (26) **til mere wisso ok stadfestilse tha** henger iak mit jncigle [...]
fore thetta breff
*Til mere visse og stadfæstelse da hænger jeg mit indsegl ... for dette
brev*
'Til yderligere vished og stadfæstelse da hænger jeg mit segl
på dette brev'
(Diplomatarium Fennicum II, nr. 1684, 1. oktober 1421)

På baggrund af resultaterne i tabel 3 og tabel 6 lader det altså til, at der i østnordisk i løbet af 1420'erne og 1430'erne er en nogenlunde lige fordeling af præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet. Hvis resultaterne fra tabel 2 inddrages, tyder det på, at denne lige fordeling har været til stede tidligere i SkD end i JyD og SJD, men at JyD og SJD opnår samme jævne fordeling i løbet af 1420'erne og 1430'erne. Spørgsmålet er imidlertid, om den antydede udvikling henimod en fastere sætningsstruktur, som nødvendigvis må indebære en højere grad af præpositionsforbindelser i fundamentfeltet, kan spores senere i 1400-tallet. Desværre stopper *Diploma-*

³² Ifølge *Fisher's exact test* er forskellene i tabel 6 mellem de stockholmske og de finske diplomer ikke signifikante (p-værdi 0,416). Ifølge *Fisher's exact test* er forskellene over tid mellem de stockholmske diplomer i tabel 5 og de stockholmske diplomer i tabel 6 ikke signifikante (p-værdi 1). Ifølge *Fisher's exact test* er der heller ikke signifikante forskelle over tid mellem de finske diplomer i tabel 5 og de finske diplomer i tabel 6 (p-værdi 0,4074).

tarium Danicum ved midten af 1400-tallet, så for at give et indtryk af den videre udvikling har jeg foretaget en stikprøveundersøgelse af 16 gammel-danske diplomer fra perioden 1490–1509, som alle med undtagelse af ét diplom³³ er udstedt på Sjælland. Disse diplomer findes trykt i værket **Æbelholt Klosters Brevbog**, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i 2013. Af tabel 7 fremgår fordelingen mellem præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet i diplomerne fra Æbelholt Klosters Brevbog:

TABEL 7. DISTRIBUTIONEN I ÆBELHOLT KLOSTERS BREVBOG I PERIODEN 1490–1509

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
Æbelholt Kloster	1 (6,2 %)	15 (93,8 %)	16 (100 %)

Omend der i tabel 7 er meget få forekomster, ses en påfaldende overvægt af præpositionsforbindelser i fundamentfeltet. Eksempel (27) viser det eneste tilfælde af E-v i diplomerne fra Æbelholt Klosters Brevbog.

- (27) **til wdhermere forwaring oc bedre bewisningh tha** lade wy
henghe wor indsielle nethen fore thet breff
*Til ydermere forwaring og bedre bevisning da lader vi hænge vo-
res indsegl neden for dette brev*
‘Til yderligere sikring og bedre vished da lader vi vores segl
hænge nederst på dette brev’
(Æbelholt Klosters Brevbog nr. 120, 12. marts 1496)

Eksempel (28) viser et af de 15 tilfælde, hvor den foranstillede præposi-tionsforbindelse står direkte i fundamentfeltet:

- (28) **til en bedre oc ydermere forwaring** haffwer ieg hengt mit
indcegle nethen thete mit obne breff
*Til en bedre og ydermere forwaring har jeg hængt mit indsegl
neden for dette mit åbne brev*
‘Til bedre og yderligere sikring har jeg hængt mit segl nederst
på dette mit åbne brev’
(Æbelholt Klosters Brevbog nr. 123, 24. august 1498)

³³ Det pågældende diplom, Æbelholt Klosters Brevbog nr. 130, er udstedt 5. januar 1490 i Lund af ærkebiskop Jens Brostrup.

Fordelingen i tabel 7 minder om fordelingen i de finske diplomer³⁴ i tabel 5 og adskiller sig således fra fordelingen i JyD, SJD og SkD³⁵ i tabel 3. For det sjællandske materiale, dvs. diplomerne i SJD og diplomerne fra Æbelholt Klosters Brevbog, kan denne forandring over tid anskueliggøres i tabel 8:

TABEL 8. FORANDRINGER OVER TID I DIPLOMER FRA SJÆLLAND

	I E-v	I fundamentfeltet	I alt
SJD [1390–1410]	37 (90,2 %)	4 (9,8 %)	41 (100 %)
SJD [1419–1439]	23 (39,7 %)	35 (60,3 %)	58 (100 %)
Æbelholt [1490–1509]	1 (6,2 %)	15 (93,8 %)	16 (100 %)

Det synes derfor sandsynligt, at den fastere sætningsstruktur, hvor præpositionsforbindelser placeres direkte i fundamentfeltet, mere eller mindre er etableret omkring år 1500, men grundet det lave antal forekomster kan der ikke konkluderes noget sikrere på denne baggrund.

5 SAMMENFATNING OG PERSPEKTIVER

Fænomenet E-v har eksisteret længe i dansk, men fænomenets stilistiske valør har tilsyneladende ændret sig meget igennem tiden. Hvor E-v omkring år 1400 var en fast del af gammeldansk skriftsprog, opfattes det som nævnt indledningsvist i dag som problematisk af mange sprogbrugere, fx når E-v forekommer i moderne dansk mediesprog. I den forudgående undersøgelse af præpositionsforbindelser i *corroboratio* i hhv. E-v og i fundamentfeltet er skitseret en udvikling henimod en fastere sætningsstruktur i løbet af 1400-tallet. Denne fastere sætningsstruktur er formentlig årsagen til, at mange sprogbrugere i dag bliver forvirrede og forargede over at møde E-v i moderne dansk mediesprog.

Undersøgelsen har vist, at der i diplomer fra Jylland og Fyn (JyD)

34 Ifølge *Fisher's exact test* er forskellene mellem forekomsterne i Æbelholt Klosters Brevbog i tabel 7 og de finske diplomer i tabel 5 ikke signifikante (p-værdi 0,1271).

35 Ifølge *Fisher's exact test* er der signifikante forskelle mellem forekomsterne i Æbelholt Klosters Brevbog i tabel 7 og JyD [1419–1439] i tabel 3 (p-værdi 0,002), mellem forekomsterne i Æbelholt Klosters Brevbog i tabel 7 og SJD [1419–1439] i tabel 3 (p-værdi 0,0143) samt mellem forekomsterne i Æbelholt Klosters Brevbog i tabel 7 og SkD [1419–1439] i tabel 3 (p-værdi 0,0029).

og Sjælland, Lolland og Falster (SjD) udstedt omkring år 1400 er en større tendens til at sætte præpositionsforbindelser i E-v, mens der i diplomer fra Skåne og Halland (SkD) udstedt i samme periode er nogenlunde balance mellem præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet, se tabel 2. For de jyske og fynske samt for sjællandske, lollandske og falsterske diplomers vedkommende ændrer dette sig imidlertid i løbet af 1420'erne og 1430'erne, hvor der her – ligesom i de skånske og hallandske diplomer – opnås en balance mellem præpositionsforbindelser i E-v og i fundamentfeltet, se tabel 3. Stikprøveundersøgelserne af det stockholmske og det finske diplommateriale har vist, at denne balance tilsyneladende gælder for hele østnordisk, se tabel 5 og 6. Endelig lader det på baggrund af resultaterne i stikprøveundersøgelsen af de gammeldanske diplomer, som findes i Æbelholt Klosters Brevbog, se tabel 7 og 8, til, at den fastere sætningsstruktur med præpositionsforbindelsen direkte i fundamentfeltet er etableret omkring år 1500.

Om udviklingen henimod en fastere sætningsstruktur i gammel-dansk er gået fra øst mod vest, fra Skåne mod Sjælland og Jylland, i første halvdel af 1400-tallet, kan ikke besvares her, men noget kunne måske tyde på det. Man kunne fx forestille sig, at skriftsproget i det skånske materiale fra slutningen af 1300-tallet var mere orienteret mod fornsvensk, da der i Skåne og Halland er en naturlig berøringsflade mellem gammeldansk og fornsvensk (Skautrup 1947: 30–31; Bjerrum 1969: 257–258). På samme måde kunne man forestille sig, at den højere grad af præpositionsforbindelser i E-v i JyD omkring år 1400 havde med dansk-nedertysk sprogkontakt at gøre (Skautrup 1947: 31–35; Bak 2025: 87), da der i Jylland er en naturlig berøringsflade mellem dansk og nedertysk. Besvarelsen af spørgsmål vedrørende hhv. dansk-svensk og dansk-nedertysk sprogkontakt ville kræve et langt større undersøgelsesmateriale samt inddragelse af diplomernes eksterne sproghistorie, så økonomiske, magtpolitiske og administrative forhold omkring tekstproduktionen i senmiddelalderens Danmark også blev belyst.

TAK

Nærværende artikel bygger på forskning betalt af Carlsbergfondet, som hermed bringes en stor tak. Desuden skal den anonyme fagfællebedøm-

mer samt NyS-redaktørerne Alexandra Regina Kratschmer og Michael Nguyen have stor tak for skarpsindige og meget frugtbare kommentarer til en tidligere version af denne artikel.

Sebastian Møller Bak, seniorredaktør
Diplomatarium Danicum, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
smb@dsl.dk

LITTERATUR

- Andersen, J.E. 1987. Adverbier – sprogvidenskabens stedbørn. *Årsberetning 1985–1986*, 45–54. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Andersen, Aa. 2016. Den ældste bogstavskrift. E. Hjorth et al. (red.), *Dansk sproghistorie*, bind 1, 323–339. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Bak, S.M. 2025. Til tygh oc witnesbyrd. En undersøgelse af substantivvariation i folkesproglige diplomer fra middelalderens Danmark. *Danske Studier* 2025. 69–108.
- Birner, B.J. & G. Ward. 2019. The interaction of topicalization and left-dislocation in English. *Anglophonia* [online] 28. DOI: 10.4000/anglophonia.2801.
- Bjerrum, A. 1969. Sproget i hyldningsbrevene fra 1387. Et bidrag til det danske skrifts sprogs historie. *Køpenhagener germanistische Studien* 1. 256–274.
- Boeckx, C. & K.K. Grohmann. 2004. Left dislocation in Germanic. W. Abraham (red.), *Focus on Germanic Typology*, 131–144. Berlin: Akademie Verlag.
- Chomsky, N. 1977. On Wh-movement. P. Culicover, T. Wasow & A. Akmajian (red.), *Formal Syntax*, 71–133. New York: Academic Press.
- Cinque, G. 1977. The movement nature of left dislocation. *Linguistic Inquiry* 8. 397–412.
- Cinque, G. 1997. ‘Topic’ constructions in some European languages and ‘connectedness’. E. Anagnostopoulou, H.v. Riemsdijk & F. Zwarts (red.), *Materials on Left Dislocation*, 93–118. Amsterdam: John Benjamins.
- Dyvik, H.J.J. 1980. Om definisjonen av ‘tema’ i tema/rema-analysen. *Eigenproduksjon* 8, 50–77. Bergen: Nordisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Frederiksen, B.O. 2020. Juridisk sprog før 1700. E. Hjorth et al. (red.), *Dansk sproghistorie*, bind 4, 11–39. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Haegeman, L. 1991. *Introduction to government and binding theory*. Oxford: Blackwell.

- Hansen, E. & L. Heltoft. 2011. *Grammatik over det danske sprog*, bind 3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Harder, P. 2005. Dansk funktionel lingvistik. En introduktion. E. Engberg-Pedersen et al. (red.), *Dansk funktionel lingvistik*, 1–38. København: Københavns Universitet, CBS og RUC.
- Harder, P. 2006. Dansk funktionel lingvistik. *Nydanske Sprogstudier* 34–35. 92–130. DOI: 10.7146/nys.v34i34-35.13459.
- Heltoft, L. 1995. Grammatikaliseringsprocesser i dansk syntakshistorie. B. Holmberg (red.), *Sproghistorie i 90'erne*, 125–168. København: Selskab for Nordisk Filologi.
- Heltoft, L. 2014. Ældre og nyere dansk sætningsbygning i Kristian Mikkelsens optik. O. Togeby et al. (red.), *Problemer og perspektiver i dansk syntaks - med Kristian Mikkelsen som anledning*, 36–61. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Heltoft, L. & M.A. Nielsen. 2019. Fra gammeldansk til nutidisdansk. E. Hjorth et al. (red.), *Dansk sproghistorie*, bind 3, 129–225. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hirschbühler, P. 1997. On the source of lefthand NPs in French. E. Anagnostopoulou, H.v. Riemsdijk & F. Zwarts (red.), *Materials on left dislocation*, 55–66. Amsterdam: John Benjamins.
- Jensen, E.S. 2019. Peter og mig, vi gik i biografen. Paratagmer i ekstraposition i dansk. *Ny forskning i grammatik* 26, 71–88. DOI: 10.7146/nfg.v0i26.115994.
- Knudsen, A.L. 2018. Latin and the vernacular in medieval legal documents: The case of Denmark. J. Benham et al. (red.), *Law and Language in the Middle Ages*, 107–127. Leiden: Brill.
- Lund, M. 2009. Sprogpolitiet: Babyjournalisten. *Journalisten*. 11. marts 2009. <https://journalisten.dk/sprogpolitiet-babyjournalisten/> (tilgæet 7. april 2025)
- Petersen, J.H. 2023. En kvantitativ-distributionel syntaktisk analyse af ekstraposition til venstre. *Ny forskning i grammatik* 30, 201–218. DOI: 10.7146/nfg.v1i30.137961.
- Ross, J.R. 1967. *Constraints on variables in syntax*. Ph.d.-afhandling. Massachusetts Institute of Technology.
- Seip, D.A. 1958. Diplomspråk. A. Karker (red.), *Kulturbistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bind 3, spalte 91–97. København: Rosenkilde og Bagger.
- Skautrup, P. 1947. *Det danske sprogs historie*, bind 2. København: Gyldendal.